ISSN 2786-7242 (Print), ISSN 2786-7250 (Online)

УДК [[1:111.11]:[316.62:316.613.4]]
DOI https://doi.org/https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.3.20

Гриненко Дмитро Григорович,
аспірант кафедри філософії
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди
orcid.org/0009-0003-5097-7450
dimagg@atlanticgeyser.com.ua

КУЛЬТУРА ДОВІРИ В ЕКЗИСТЕНЦІЙНИХ ПРАКТИКАХ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ

Статтю присвячено розкриттю природи культури довіри як ціннісного та екзистенційного явища. Зазначено, що формування культури довіри неможливо зрозуміти без аналізу природи недовіри. Досліджуючи співвідношення довіри й недовіри в бутті людини та суспільства, стверджується, що недовіра має раціональне підґрунтя і трактується як своєрідний безпековий механізм. Феномен недовіри варто розуміти діалектично – у негативному розумінні вона призводить до появи таких наслідків, як нездатність зробити необхідні кроки назустріч Іншому, породжує невпевненість у своїх силах тощо, а в позитивному контексті недовіра може породжувати обґрунтовані сумніви щодо людей та ситуацій, сприятиме артикуляції проблеми та її розв'язанню.

Доведено, що культура довіри утворюється та розвивається як складова частина ґенези й життєдіяльності відповідної спільноти, ґрунтуючись на культурно-ментальних цінностях, історичних традиціях, соціальних практиках. Культура довіри передбачає позитивне суспільне ставлення до відповідного кола суб'єктів, соціально-політичної системи, наявних категорій та цінностей. Для формування культури довіри необхідний певний рівень індивідуального й суспільного капіталу, під яким маються на увазі соціальні, економічні та духовні показники життєдіяльності людини й соціуму. В екзистенційному контексті культура довіри передбачає індивідуальне переживання, сприйняття, переосмислення формату встановлення довірчих відносин. Разом із тим людина, встановлюючи довірчі відносини, зазвичай не може вийти за межі норм культури, традицій, ціннісних систем того середовища, в якому вона соціалізувалась. Культура довіри має як ціннісно-поведінковий, так і процесуально-інституційний характер, що підкреслює її складність, багатоаспектність і полівимірність. Довіра існує у взаємодії з іншими цінностями. Базовими ціннісними орієнтирами, які довіра конституює та утверджує, є: повага, свобода, рівність, справедливість, взаємна відповідальність.

Ключові слова: довіра, недовіра, типи довіри, цінності довіри, культура довірчих відносин.

Grynenko Dmytro,
Postgraduate Student at the Department of Philosophy
H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
orcid.org/0009-0003-5097-7450
dimagg@atlanticgeyser.com.ua

THE CULTURE OF TRUST IN THE EXISTENTIAL PRACTICES OF THE MODERN INDIVIDUAL

The article examines the nature of the culture of trust as a value-based and existential phenomenon. It is noted that the development of a culture of trust cannot be fully understood without analyzing the nature of distrust. By exploring the correlation between trust and distrust in human and societal existence, it is argued that distrust has a rational basis and functions as a specific security mechanism. The phenomenon of distrust should be approached dialectically – negatively, it leads to consequences such as the inability to take necessary steps toward the Other and the emergence of self-doubt, while in a positive sense, distrust can generate reasonable doubts about people and situations, contributing to the articulation and resolution of problems.

© Гриненко Д. Г., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

It is argued that the culture of trust emerges and evolves as part of the genesis and functioning of a particular community, grounded in cultural and mental values, historical traditions, and social practices. The culture of trust implies a positive social attitude toward a specific circle of subjects, the socio-political system, and existing categories and values. The formation of a culture of trust requires a certain level of individual and collective capital, understood as the social, economic, and spiritual indicators of human and societal life. In an existential context, the culture of trust includes individual experience, perception, and reinterpretation of the format of establishing trust-based relationships. At the same time, in forming such relationships, a person generally cannot go beyond the norms of culture, traditions, and value systems of the environment in which they were socialized. The culture of trust has both a value-behavioral and a procedural-institutional nature, highlighting its complexity, multidimensionality, and various dimensions. Trust exists in interaction with other values. The fundamental value orientations that trust establishes and affirms include respect, freedom, equality, justice, and mutual responsibility.

Key words: trust, distrust, types of trust, trust values, culture of trust-based relationships.

Актуальність дослідження. Культура довіри є особливим феноменом людського буття. Наявність довіри в суспільних відносинах та міжособистісному спілкуванні «активує» низку інших цінностей (свобода вибору, рівність, справедливість, толерантність), необхідних для всебічного становлення та розвитку людини в різних сферах суспільного життя. Перехід від стану недовіри до стану довіри є особливим екзистенційним актом як на міжособистісному, так і на суспільному рівнях. З огляду на це формування культури довіри в соціальному та індивідуальному вимірах є актуальною теоретичною і прикладною проблемою.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблематика культури довіри представлена в наукових працях широкого спектру психологічного, філософського, педагогічного та культурологічного спрямування. Здійснюючи наше дослідження, ми спирались на наукову розвідку О. Савченко, В. Петренко, А. Тімакова, які виокремили та схарактеризували форми довіри, які стали важливими для розуміння ґенези культури довіри (Савченко, Петренко, Тімакова, 2022). Натомість О. Стебельська (Стебельська, 2021) та Д. Мельник (Мельник, 2024) розмірковують про співвідношення раціональних та емоційних компонентів у структурі довірчих відносин, що формує загальне уявлення про природу культури довіри.

На думку О. Кожем'якіної, культура довіри відтворює ціннісні й нормативні системи, що об'єктивно сформувались у суспільстві (Кожем'якіна, 2011), а на переконання Н. Нахабич, культура довіри – це не тільки історично сформовані установки, норми й цінності соціальної взаємодії, але й активно відтворювана в соціальних практиках структура відносин (Нахабич, 2015).

Для розуміння культури довіри як екзистенційного акту було опрацьовано низку робіт, присвячених феномену недовіри, зокрема наукову працю Д. Черняк та Є. Бівалькевич (Черняк, Бівалькевич, 2022).

Особливе місце серед наукових розробок займає тема покращення показників культури довіри в суспільстві. Так, на думку В. Заболотної, для збільшення рівня довіри необхідна інтенсифікація процесів інструментально-інституційного розвитку ціннісних компетенцій громадян у відповідних спільнотах (Заболотна, 2012).

Разом із тим екзистенційні та духовно-ціннісні аспекти культури довіри у вищенаведених наукових працях представлені фрагментарно, що потребує додаткових наукових досліджень.

Мета дослідження – здійснити філософський аналіз культури довіри як екзистенційного акту світоглядного становлення особистості та духовного розвитку суспільства.

Виклад основного матеріалу. Культура довіри є продуктом соціального розвитку, але її відтворення пов'язане з індивідуальним вибором конкретної людини, яка вирішує, чи слід їй довіряти або, навпаки, не довіряти відповідному суб'єкту, інституції тощо. Щоб утвердилась культура довіри, людина має перейти від стану невизначеності, сумнівів, недовіри до позитивного ставлення до іншої людини, змінити своє відношення до ситуації.

Формування культури довіри неможливо зрозуміти без аналізу природи недовіри. Досліджуючи значення довіри й недовіри для буття людини та існування суспільства, Д. Черняк та Є. Бівалькевич, констатують, що недовіра має раціональне підґрунтя у відповідних умовах – її трактують як безпековий механізм. Разом із тим дослідники підкреслюють, що

позитивні аспекти прояву довіри є вагомішими. Зокрема, «на рівні особистого життя високий рівень довіри сприяє підвищенню ентузіазму, енергії, творчості, радості спілкування, досягненню успіхів у професійній сфері; на рівні суспільства сприяє активності, свободі суспільства, посиленню соціальних зв'язків і партнерства, налагодженню співробітництва, підвищенню суспільної мобілізації, здатності до творчого, інноваційного саморозвитку» (Черняк & Бівалькевич, 2022, с. 40).

Недовіра є природною захисною реакцією людини, суспільних груп, суспільства загалом щодо діяльності певних суспільно-політичних лідерів, громадсько-політичних об'єднань, владних та бізнес-структур тощо.

До феномену недовіри варто ставитись діалектично. Недовіра в негативному розумінні призводить до таких наслідків, як: нездатність зробити необхідні кроки назустріч Іншому, невпевненість у своїх силах, вона заважає конструктивно розв'язувати проблеми, не сприяє продуктивній комунікації, є підґрунтям замкненості та самотності. У позитивному контексті недовіра може породжувати обґрунтовані сумніви щодо людей та ситуацій, сприятиме артикуляції проблеми та її подоланню. У певних ситуаціях недовіра до власних дітей може врятувати їм життя, обґрунтовані сумніви у власних силах можуть сприяти самопізнанню й самовдосконаленню, сумніви в чесності та відвертості друзів можуть запобігти конфліктним ситуаціям у майбутньому, недовіра до соціальних та владних інститутів сприятиме процесам їх вдосконалення. Загалом, недовіру можна трактувати як прояв у людини здорового скептицизму та сформованого критичного мислення (Lewicki, McAllister, Bies, 1998).

Долаючи недовіру з різних причин та спонукальних мотивів, людина здійснює відповідну духовну роботу, яка демонструє її перехід до нового формату ставлення до конкретного суб'єкта. У такий спосіб формується культура довіри як набір дій, настанов та духовних практик особистості у взаємодії зі світом.

Культура довіри як цілісний феномен людського буття репрезентована низкою форм, рівнів, типів. Узагальнюючи наукові джерела, вітчизняні науковці виокремлюють три базові рівні (форми) довіри: довіру до себе, довіру до світу та довіру до інших людей. Характеризуючи їх детальніше, зосередимо увагу на таких аспектах:

– довіра до світу – форма довіри, яка виявляє себе у відчутті безпеки та комфорту під час взаємовідносин суб'єктів з об'єктами навколишнього світу внаслідок уявлення про нього як безпечного та комфортного, який сприяє людині в досягненні визначених пріоритетів власного розвитку, задоволенні важливих потреб;

– довіра до інших – форма довіри, яка виявляється у відчутті безпеки та гармонії і є результатом сприйняття інших осіб як порядних, відповідальних, моральних, що в сукупності забезпечує збереження стабільних позитивних взаємовідносин з іншими, раціональну взаємодію з ними під час спільної діяльності;

– «довіра до себе – вид довіри, що проявляється в переживаннях поваги до себе та самоцінності внаслідок ставлення до себе як до надійного та достовірного джерела інформації, що забезпечує швидку орієнтацію в невизначених ситуаціях» (Савченко, Петренко, Тімакова, 2022, с. 17).

На наш погляд, культура довіри розповсюджується на всі проаналізовані вище форми довірчих відносин, але ступінь її прояву залежить від конкретних обставин. У певних ситуаціях людина може діяти стереотипно, при цьому, стикаючись із новими реаліями, змушена напрацьовувати нові алгоритми довірчих (або недовірчих) відносин.

Культура довіри є поєднанням чуттєвих і раціональних чинників щодо сприйняття й оцінювання навколишнього буття. Питання про те, що переважає в довірчих відносинах – раціональне чи чуттєве, залишається доволі неоднозначним.

Як стверджує О. Стебельська, довіра зазвичай вбирає в себе раціональні елементи. Акт довіри передбачає відповідні знання про об'єкт або переконаність у його високих моральних якостях. За певних умов ми можемо спробувати посилити ступінь довіри, навівши конкретні аргументи або приклади позитивних якостей людини. Якщо людину запитати, чому вона довіряє іншій людині, партнеру з бізнесу, державному діячу, то можемо почути цілком логічні аргументи та раціональне обґрунтування її позиції. Отже, «взаємозв'язок раціональних та ірраціональних аспектів підкреслює

внутрішню динаміку феномена довіри та демонструє його багатогранність і складність» (Стебельська, 2021, с. 87).

Водночас іноді людина не може раціонально пояснити, чому вона довіряє або недовіряє іншій людині. У такому разі людина спирається на внутрішні відчуття, інтуїцію, підсвідомі потяги тощо.

Д. Мельник підкреслює, що в сучасному прагматичному та мінливому світі трансформувалась сама сутність довіри. Уявлення про довіру стає здебільшого функціонально-прагматичним, тобто таким, що не базується на беззастережній вірі. Довіра ґрунтується на раціональній основі, взаємовигідному паритетному партнерстві, яке не обов'язково є персоніфікованим, частіше абстрактно знеособлене інституційними взаємовідносинами. «За умов крайньої релятивності, плюралізації морально-етичних цінностей життєві орієнтації у своєму аксіологічному вимірі, на жаль, усе більше носять гібридний характер, виступаючи не як полярні дихотомічні еталони, а як інтегральні складники єдиного континууму» (Мельник, 2024, с. 143).

Загалом, для формування культури довіри необхідний певний рівень індивідуального й суспільного капіталу, під яким маються на увазі соціальні, економічні та духовні показники життєдіяльності людини й соціуму, а саме: достатній для гідного існування рівень доходів громадян; стабільна робота; різноманітні соціальні ролі, представлені в суспільстві; раціональна влада; оптимальна освітня система; родинні відносини; духовна атмосфера в суспільстві. Також культура довіри ґрунтується на історичному досвіді й ціннісних традиціях суспільства. Вона відтворює ціннісні й нормативні системи, що об'єктивно сформувались у суспільстві й можуть заохочувати відтворення довірчих відносин у соціумі або, навпаки, толерувати культуру недовіри серед громадян. Культура довіри акумулює досвід, перетворюючи його на правила та норми. «Якщо переважає позитивний досвід, то для різних сфер соціального життя довіра з великою ймовірністю стає правилом, складається культура довіри. І навпаки, в разі поширення негативного досвіду формується культура недовіри. Саме цей рівень є визначальним у процесі формування громадянського суспільства. Культура довіри має високий ступінь свободи (тому вона розвивається переважно в демократичних суспільствах), культура недовіри – сильний апарат контролю» (Кожем'якіна, 2011, с. 50). Тож довіра повноцінно проявляє себе у вільних суспільствах, в яких немає місця переслідуванням за переконання й погляди, відсутня цензура (крім самоцензури), реалізується принцип захисту прав і свобод людини.

Культура довіри утворюється та розвивається як елемент ґенези й життєдіяльності відповідної спільноти, ґрунтуючись на культурно-ментальних цінностях, історичних традиціях, соціальних практиках тощо.

Культура довіри передбачає позитивне суспільне ставлення до відповідного кола суб'єктів, соціально-політичної системи, наявних категорій та цінностей. Як відомо, фундатори теорії соціального капіталу (Фукуяма, Коулман, Патнем) вважають культуру довіри одним із визначальних чинників прогресу суспільства загалом та його соціально-економічного сегмента зокрема. Культура довіри сприяє спрощенню механізмів суспільної взаємодії, соціальних процедур, є фундаментом для налагодження конструктивних зв'язків у соціумі. Культура довіри є продуктом відповідного історичного розвитку народів та країн, що пов'язаний з акумулюванням довірчих практик та стандартів у соціальних сферах. Культура довіри спирається на традиційні соціальні установки, норми, цінності, на ґрунті яких формуються довірливі або недовірливі відносини. Загалом, це тривалий процес формування та відтворення в історичному й актуальному часі та соціальному просторі відповідних життєвих норм, цінностей, знань, відчуттів, ідеалів тощо. «Культура довіри – це не тільки історично сформовані установки, норми й цінності соціальної взаємодії, але й активно відтворювана в соціальних практиках структура відносин, яка може свідомо плануватись і регулюватись. Різні культури відрізняються значимістю довіри, критеріями його формування, основними складниками (підставами) та ступенем їх вираженості, правилами і традиціями, що регулюють відносини довіри» (Нахабич, 2015, с. 52–53).

Культура довіри в екзистенційному вимірі може відбуватись на декількох рівнях – індивідуальної взаємодії та інституційної співпраці. У цьому контексті Г. Андрущенко, спираючись

на роботи відомого англійського вченого Е. Гідденса, виокремлює два рівні (типи) реалізації феномену довіри в ціннісно-екзистенційному вимірі: довіра до людей та довіра до інституційних (абстрактних) систем. До першого типу довіри відносять взаємну відповідальність і форми співучасті громадян. Цьому типу довіри притаманна переконаність у порядності іншого, що є основним джерелом сприйняття себе як чесної й моральної людини. Другий тип довіри фондує стабільність повсякденного буття, «але за своїм змістом не може замінити взаємності та інтимності, наявних у відносинах довіри між особами. Згодом, зіставляючи виведені два типи довіри із соціологічною різницею між традиційним і сучасним суспільствами, Е. Гідденс доходить до виокремлення третього типу довіри – довіра до інституціоналізованих особистих зв'язків» (Андрущенко, 2009, с. 9–10).

У будь-якому варіанті, за будь-якою формою довіри передбачається індивідуальне переживання, сприйняття, переосмислення формату встановлення довірчих відносин. Разом із тим людина, встановлюючи довірчі відносини, зазвичай не може вийти за межі норм культури, традицій, ціннісних систем того середовища, в якому вона виховувалась, навчалась соціалізувалась.

Як підкреслює П. Штопмка, моральними та правовими основами формування культури довіри є соціальні норми, ціннісні й нормативні регулятори, що визначають соціально-прийнятну «неконфліктну» поведінку людини. Етичними межами такої поведінки є відповідні соціальні «червоні лінії», перехід за які передбачає осуд порушника, остракізм чи обмеження (втрату) довіри. Ціннісно-нормативні основи забезпечують легітимізацію довірчих відносин у соціальному просторі прав, обов'язків, регулятивів та взаємних зобов'язань у соціальній взаємодії. Протягом певного часу структури належної поведінки стають стереотипними, утворюючи основу для культурно-поведінкової моделі, спрямованої на реалізацію таких цінностей, як чесність, порядність, взаємоповага, формальна рівність. П. Штомпка визначає їх як домінантні цінності суспільних відносин, що кодифікуються у відповідні правила, втілюються в досвіді довірчих відносин протягом існування поколінь. Згодом вони перетворюються в невід'ємні риси національної ментальності, «утворюючи систему правил, норм і цінностей, що регулюють вплив довіри на реалізацію очікувань, а також на взаємне відтворення довіри в суспільних відносинах» (Sztompka, 1998).

Отже, культура довіри має як ціннісно-поведінковий, так і процесуально-інституційний характер, що підкреслює її складність, багатоаспектність і полівимірність.

Продовжуючи вищезазначену логіку, В. Нападиста підкреслює, що базовими ціннісними орієнтирами, які довіра конституює та утверджує, є повага, свобода, рівність, справедливість, взаємна відповідальність. Авторка зауважує, що довіра не є початковою ланкою в ціннісній ієрархії соціального буття – вона є логічним продовженням проголошених та утверджених раніше цінностей, що культивувались у соціальних й екзистенційних практиках життєдіяльності суспільства. «Безумовно, що така етична «очевидність» не виключає потребу етико-філософської розробки феномену довіри, більш того, актуалізація проблеми довіри в етико-філософському контексті може стати принагідною в пошуку глибинних причин кризи довіри чи підвищеного рівня запиту сучасного суспільства на довіру, а отже, й умов та засобів творення простору суспільної довіри» (Нападиста, 2016, с. 215).

Вочевидь, дослідження культури довіри передбачає з'ясування трансформацій її ціннісних підвалин, від яких прямо чи опосередковано залежить її існування, відтворення та подальший розвиток. Сутнісні зміни хоча б однієї цінності, що конституюють довіру, безумовно, матимуть вплив на характер довірчих відносин.

Культура довіри є загальносуспільним надбанням, що проявляється на індивідуальному рівні з різним ступенем змістовно-ціннісного відтворення. Колективну природу довіри обґрунтовував відомий дослідник Е. Дюркгейм. Для нього довіра є колективістською, зумовленою продуктивною соціальною взаємодією. Значну роль у формуванні довіри науковець відводить освіті як одному з найдієвіших засобів розвитку особистих схильностей у контексті соціальних функцій людини. Е. Дюркгейм оперує поняттям «суспільна довіра», яка є чинником соціальної впорядкованості та соціального

об'єднання в сучасному соціумі на основі узгодженості сприйнятих громадянами світоглядних цінностей. «Іншими словами, якщо людей об'єднують спільні цінності та норми, а поведінка людини стає передбачуваною і прийнятною внаслідок позитивного осмисленого сприйняття мотивів і дій іншої людини, то таке співтовариство має потенціал для співробітництва між різними індивідами на довірчих засадах» (Глебова, 2016, с. 93).

Розвинута культура довіри відкриває для суспільства та окремих громадян низку можливостей для становлення й самореалізації. Фактично культура довіри створює простір духовної свободи, який розповсюджується на всі сфери соціуму. Культура довіри зміцнюється в тому випадку, коли вона актуалізується в соціальному просторі та має значний часовий лаг для розгортання й утвердження.

Культура довіри розвивається шляхом активного впливу на формування громадянина в межах освітніх та виховних систем, соціалізуючих методик, практик для саморозвитку тощо. На думку В. Заболотної, для збільшення рівня довіри необхідна інтенсифікація процесів інструментально-інституційного розвитку ціннісних компетенцій громадян у спільнотах та організаціях шляхом створення моделей бажаних навичок й компетентностей, «послідовного формування таких факторів і процедур, які здатні інтерналізувати відповідні інструментальні цінності, які у свою чергу здатні детермінувати етичні рішення, ефективні дії, соціально відповідні, гідні вчинки» (Заболотна, 2012, с. 132).

Висновки. Культура довіри є невід'ємною складовою частиною та питомим тлом для духовного розвитку сучасної людини. Такий тип культури людина пізнає, відтворює та розвиває через різноманітні екзистенційні практики на всіх рівнях соціального простору. Культура довіри ґрунтується на раціональних і чуттєвих аспектах, які можуть мати різний ступінь співвідношення залежно від конкретної ситуації, форм і рівнів прояву. Культура довіри передбачає як логічну аргументацію суб'єкта щодо свого ставлення до іншого суб'єкта, так і емоційне забарвлення довірчих відносин. Як правило, повноцінне розгортання культури довіри можливе в демократичних країнах, де максимально реалізуються права та свободи людини. Натомість авторитарні та тоталітарні держави, звужуючи простір свободи людини, автоматично обмежують довіру в індивідуальному, соціальному та інституційному вимірах.

Список використаних джерел:

Lewicki, R. J., McAllister, D. J., Bies, R. J. (1998). Trust and Distrust: New Relationships and Realities. *The Academy of Management Review,* 23, 438–458.

Sztompka, P. (1998). Trust, distrust and two paradoxes of democracy. *European Journal of Social Theory*, 1 (1), 19–32.

Андрущенко, Г. І. (2009). Розвиток соціологічної думки щодо вивчення поняття «довіра». *Український соціум*, 4 (31), 7–15.

Глебова, Н. І. (2016). Формування культури суспільної довіри: освітній вимір. *Грані*, 1 (129), 92–98.

Заболотна, В. О. (2012). Етико-психологічні виміри довіри в контексті імплементації цінностей в бізнес організаціях. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*, 16, 124–133.

Кожем'якіна, О. М. (2011). Довіра в сучасному соціумі. *Вісник Інституту економіки та прогнозування,* 1, 48–53.

Мельник, Д. (2024). Довіра та недовіра як феномени комунікативної дії в контекстах сучасних гуманітарних технологій. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки,* 2, 139–148.

Нападиста, В. (2016). Феномен довіри у соціогуманітарному дискурсі сучасної України. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*, 1, 207–222.

Нахабич, Н. С. (2015). Концептуальні виміри культури довіри. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки,* 4 (1), 51–58.

Савченко, О. В., Петренко, В. В., Тімакова, А. В. (2022). «Методика довіри / недовіри особистості до світу, до інших людей, до себе» (А. Купрейченко): україномовна адаптація, валідизація та стандартизація. *Науковий вісник Ужгородського національного університету, Серія Психологія*, 5, 16–22.

Стебельська, О. (2021). Природа довіри: екзистенційно-онтологічний вимір. *Вісник Львівського університету. Серія філософські науки,* 28, 84–92.

Черняк, Д. С., Бівалькевич, Є. Б. (2022). Культура довіри в сучасному суспільстві. *Інтеграція науки і освіти: розвиток культурних і креативних індустрій: збірник наукових праць за результатами Всеукраїнської конференції*, м. Київ, 10 травня 2022 р., 39–40.

References:

Lewicki, R. J., McAllister, D. J., Bies, R. J. (1998). Trust and Distrust: New Relationships and Realities. *The Academy of Management Review,* 23, 438–458.

Sztompka, P. (1998). Trust, distrust and two paradoxes of democracy. *European Journal of Social Theory*, 1 (1), 19–32.

Andrushchenko, H. I. (2009). Rozvytok sotsiolohichnoi dumky shchodo vyvchennia poniattia "dovira" [The Development of Sociological Thought on the Study of the Concept of "Trust"]. *Ukrainskyi sotsium*, 4 (31), 7–15 [in Ukrainian].

Hlebova, N. I. (2016). Formuvannia kultury suspilnoi doviry: osvitnii vymir [The Formation of a Culture of Public Trust: The Educational Dimension]. *Hrani,* 1 (129), 92–98 [in Ukrainian].

Zabolotna, V. O. (2012). Etyko-psykholohichni vymiry doviry v konteksti implementatsii tsinnostei v biznes orhanizatsiiakh [Ethical and Psychological Dimensions of Trust in the Context of Value Implementation in Business Organizations]. *Aktualni problemy sotsiolohii, psykholohii, pedahohiky,* 16, 124–133 [in Ukrainian].

Kozhem'iakina, O. M. (2011). Dovira v suchasnomu sotsiumi [Trust in Modern Society]. *Visnyk Instytutu ekonomiky ta prohnozuvannia,* 1, 48–53 [in Ukrainian].

Melnyk, D. (2024). Dovira ta nedovira yak fenomeny komunikatyvnoi dii v kontekstakh suchasnykh humanitarnykh tekhnolohii [Trust and Distrust as Phenomena of Communicative Action in the Contexts of Modern Humanitarian Technologies]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia psykholohichni nauky*, 2, 139–148 [in Ukrainian].

Napadysta, V. (2016). Fenomen doviry u sotsiohumanitarnomu dyskursi suchasnoi Ukrainy [The Phenomenon of Trust in the Socio-Humanitarian Discourse of Modern Ukraine]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*, 1, 207–222 [in Ukrainian].

Nakhabych, N. S. (2015). Kontseptualni vymiry kultury doviry [Conceptual Dimensions of the Culture of Trust]. *Aktualni problemy sotsiolohii, psykholohii, pedahohiky,* 4 (1), 51–58 [in Ukrainian].

Savchenko, O. V., Petrenko, V. V., Timakova, A. V. (2022). "Metodyka doviry / nedoviry osobystosti do svitu, do inshykh liudei, do sebe" (A. Kupreichenko): ukrainomovna adaptatsiia, validyzatsiia ta standartyzatsiia The Methodology of Trust/Distrust of the Individual Toward the World, Others, and the Self (A. Kupreychenko): Ukrainian-Language Adaptation, Validation, and Standardization]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu, Seriia Psykholohiia,* 5, 16–22 [in Ukrainian].

Stebelska, O. (2021). Pryroda doviry: ekzystentsiino-ontolohichnyi vymir [The Nature of Trust: An Existential and Ontological Dimension]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filosofski nauky*, 28, 84–92 [in Ukrainian].

Cherniak, D. S., Bivalkevych, Ye. B. (2022). Kultura doviry v suchasnomu suspilstvi [The Culture of Trust in Modern Society]. *Intehratsiia nauky i osvity: rozvytok kulturnykh i kreatyvnykh industrii: zbirnyk naukovykh prats za rezultatamy Vseukrainskoi konferentsii*, m. Kyiv, 10 travnia 2022 r., 39–40 [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 23.07.2025
Дата прийняття статті: 26.08.2025
Опубліковано: 30.09.2025